

«Ο πόνος και ο θάνατος στη λογοτεχνία»

Μάρω Βαμβουνάκη
Συγγραφέας

Πριν από κάποια χρόνια, αρκετά χρόνια, παρακολουθούσα μια εκπομπή στην μαυρόασπρη τότε τηλεόραση που νομίζω πως την λέγανε "Μια ταινία, μια συζήτηση".

Κάποια ομάδα καλεσμένων μιλούσε ακριβώς για το αποψινό θέμα μας. Την ευθανασία. Συζητούσαν, ένας διάσημος καρδιοχειρουργός, μια μαρξίστρια πεζογράφος, ένας φιλόσοφος της μόδας, ένας ιερωμένος κι ένας θεολόγος. Οι 3 πρώτοι υποστήριζαν πολύ πειστικά, ειλικρινά και σπαραχτικά κάποιες στιγμές πως υπάρχουν περιπτώσεις επώδυνες και τραγικές που το να βοηθάς κάποιον ιατρικά καταδικασμένο να τελειώνει με την αγωνία του είναι ανθρωπιά και χρέος και ευσπλαχνία.

Τότε ήταν που πρώτη μου φορά άκουσα τον ιερέα και τον θεολόγο να μιλούν για άλλα. Να λένε πως, εκείνη την ώρα που δείχνει καταδικασμένη και φριχτή, ένας ετοιμοθάνατος άνθρωπος μπορεί να βιώνει την πιο συνταρακτική εμπειρία της ύπαρξής του. Την πιο ανεκδιήγητη κατανόηση του δικού του αινίγματος. Πως κανένας δεν δικαιούται να επέμβει σ' αυτό το μυστηριώδες πέρασμά του από το εδώ στο αλλού. Από το γνωστό στο άγνωστο, από το ορατό στο άφαντο. Πως κανείς ποτέ, κανείς επιστήμονας, κανείς γιατρός, κανείς αγαπημένος συγγενής που συμπάσχει, δεν μπορεί ποτέ να γνωρίζει το τι ακριβώς ζει ο άλλος. Δεν μπορεί λοιπόν να αποφασίσει!

Και παρά το ότι τότε που έβλεπα την εκπομπή ήταν μια νεανική μου εποχή που ένιωθα σχεδόν υποχρεωμένη να είμαι αριστερή και λίγο υλίστρια, θυμάμαι πως τα ίδια λόγια με βύθισαν μέσα μου σε μια αλλιώτικη νόηση, πέρα από όσα νόμιζα πως καταλαβαίνω. Κάτι αόρατο γινόταν απτό.

Το ξαναθυμήθηκα αργότερα, όταν διάβαζα το μυθιστόρημα-ποταμό του Τολστόι "Πόλεμος και Ειρήνη", κι εκεί που μιλάει για τον αξιωματικό-πρίγκιπα Αντρέι Μπαλκόνσκι που στο πεδίο της μάχης χτυπήθηκε, έπεσε κατά γης, κι έτσι όπως πέθαινε ξαπλωμένος στη λάσπη, με απόλυτη διαύγεια κι έκπληξη σχεδόν, διαπίστωνε με θάμβος πως ήταν η πρώτη φορά στη ζωή του που ακίνητος επιτέλους, κοιτάζει και προσέχει τον ουρανό. Τα σύννεφα που τρέχουν, το γαλάζιο, τον ουρανό.

Την μεγάλη, αληθινή ποίηση, ακόμα κι όταν ο ποιητής δεν είναι ένθεος, ελλοχεύει σχεδόν πάντα μια αίσθηση θανάτου. Ο θάνατος είναι μια παρουσία που όσο σκοτεινή κι αν απειλεί, σαγηνεύει το νου. Λες και δίχως αυτόν όλα του στοχασμού μένουν ανολοκλήρωτα, ακάλυπτα.

Ο θάνατος είναι τρόμος, είναι και μαγνητισμός. Μια αλλόκοτη έλξη που ρίχνει σαν φως, σκιές στα δεδομένα.

Μέσα στην ηλιόλουστη Ισπανία του που μοιάζει με αλώνι θανάτου, ο Φεντερίκο Γκαρθία Λόρκα που ποτέ του δεν εκδηλώνει κάποια θρησκευτικότητα, συνεχώς υπονοεί στους σίχους του την κρυμμένη αλληλουχία ζωής-θανάτου. Και στις λεπτομέρειες. Ένα μαύρο ποτάμι κι αόρατη σειρήνα που ακαταμάχητα καλεί. Είναι κυριευμένος από δίψα θανάτου, ερωτευμένος με ό,τι πιο ερωτεύσιμο: την αιωνιότητα.

Στο πορφυρό από αίμα έργο του, "Ματωμένος Γάμος" δεν υπάρχει μόνο το φλογερό τρίγωνο: Γαμπρός-Νύφη-Εραστής στις κορυφαίες σκηνές. Υπάρχει ακόμα ένα καταλυτικό τέταρτο πρόσωπο, ο θάνατος που αν λείψει, όλο το σύμπαν αυτής της τραγωδίας θα καταρεύσει σαν αστήριχτο. Λέει κάπου:

*"Θέλω μες στο πηγάδι να κατέβω,
θέλω με ρουφιξιές να πιω τον θάνατό μου,
θέλω με μούσκλια να γεμίσω την καρδιά μου
για να τον δω τον πληγωμένο απ' το νερό.*

Κι αντίθετα, υπάρχουν συγγραφείς που ούτε Θεό, ούτε θάνατο, ούτε αθανασία ελπίζουν.

Όμως, αν μετά τη ζωή τίποτα, ούτε καλό, ούτε κακό, ούτε καν τιμωρία δεν υπάρχει. Όταν μετά την τελευταία πνοή απλώνεται το άδειο χάος, ο αφανισμός, όλα βαφτίζονται αναδρομικά σε ανυπόφορα φτωχά, απελπισμένα και ανόητα. Άγρια γιατί αν η ζωή δεν μπορεί να ονειρεύεται την αθανασία, καταντάει μια πρόστυχη φάρσα όπου, *"όλα επιτρέπονται"* όπως λέει ο Καραμαζώφ.

Δεν νομίζω λοιπόν ότι μπορεί κανείς να βρει πιο σκληρό βιβλίο από τον "Μύθο του Σισσύφου" του Αλμπέρ Καμύ. Ένα ευφυέστατο δοκίμιο πάνω στο παράλογο και την απελπισία. Γιατί εδώ τον τελευταίο λόγο δεν έχει ένας θάνατος υπαρκτός, ακόμα κι ένας θάνατος δίχως Θεό όπως στον Λόρκα, αλλά το Μάταιο. Το παράλογο μιας αδικαιώτης ματαιότητας που εμπαίζει τα βάσανα και τις ελπίδες του ανθρώπου, γιατί απάντηση δεν υπάρχει. Εξήγηση καμιά. Καμιά απόκριση στην μαρτυρική απορία: *γιατί έζησα;* Το μόνο που σε κρατάει όρθιο είναι μια υπερηφάνια πως, παρά τον εμπαιγμό, εσύ στέκεσαι όρθιος και γενναίος κόντρα στο άσπλαχνο τυχαίο που σε γελοιοποιεί.

Μόνο μια αυτοηδονική αξιοπρέπεια κρατάει τη ζωή. Καμιά αγάπη, κανείς σκοπός, καμία προστασία, καμιά πίστη. Καμιά ελπίδα.

Η ελευθερία απ' την ελπίδα είναι όμως είναι ένα απάνθρωπο μάθημα και πώς να την διδάξεις σ' ένα μικρό παιδί; Κι άλλωστε ποιος είναι τόσο σίγουρος για το Μηδέν, ώστε να μπει στη ζούγκλα του;

Είναι αδύνατον, μιλώντας για λογοτεχνία, να παρακάμψω το "Κατά Λουκάν Ευαγγέλιο". Όχι σαν αποκαλυπτικό κείμενο όντως ζωής, όχι σαν θεία, εξ ουρανού φώτιση, αλλά σαν καθαρή λογοτεχνία.

Γιατί σπάνια συναντάει κανείς τέτοιο λόγο. Ακριβή, ισχυρό σαν ατσάλινη μπίλια, ζυγισμένο χωρίς τίποτα να λείπει και τίποτα να περισσεύει. Ατμοσφαιρικό χωρίς καν κοσμητικά επίθετα.

Σ' αυτό λοιπόν το γυμνό σαν κόκκαλο ποιήμα υπάρχει προς το τέλος, δίπλα στον σταυρωμένο Χριστό, ένας σταυρωμένος ληστής που σφαδάζει από πόνους περιμένοντας να τελειώνει. Όμως, λέει ο Λουκάς, παρά το ότι ήταν αμαρτωλός εγκληματίας, τον σέβεται και τον υπερασπίζεται και γέρνει να του φωνάξει: *"Μνήσθητι μου, Κύριε, όταν έλθης εν τη βασιλεία σου"*. Και συνεχίζεται η αργή πορεία θανάτου από τα σφυριά του Γολγοθά μέχρι την ώρα που έγινε σκότος.

"Και σκότος εγένετο εφ' όλην την γην έως ώρας ενάτης, του ηλίου εκλείποντος και φωνήσας φωνή μεγάλη ο Ιησούς είπε. πάτερ, εις χείρας σου παρατίθεμαι το πνεύμα μου και ταύτα ειπών εξέπνευσεν." Και μπήκαν μαζί Θεός και ληστής στη Βασιλεία όπως του υποσχέθηκε τις ώρες που ψυχορραγούσαν.

Κι αναρωτιέται κανείς, τι θα γινόταν αν ένας "ανθρωπιστής νομοθέτης" είχε θεσπίσει από τότε την ηλεκτρική καρέκλα για εκτέλεση. Όστε, δίχως πόνο και δίχως αγωνία ν' αποτελειώνει μια πολιτεία τους ληστές της και τους Θεούς της. Θα προλάβαινε ο ληστής να κερδίσει την πρώτη-πρώτη θέση στον παράδεισο; Θα προλάβαινε να υποψιαστεί ποιος είναι ο ίδιος, και ποιος είναι ο άλλος καταδικασμένος άνδρας δίπλα του;

Φαίνεται πως δεν αρκεί ούτε η μεγάλη συμπόνια για να χωρέσει η Αλήθεια. Φαίνεται πως πρέπει να έχει ξεκαθαρίσει και δέσει μέσα μας η σχέση Θεού, για να παίρνουμε θέση σε τέτοια δραματικά θέματα. Για να στηθούμε σε διόδια ανάμεσα κόσμο και άλλου κόσμο και να ρυθμίζουμε την πορεία. Μόνη η φιλανθρωπία δεν εξαντλεί την αγάπη. Αντιθέτως μάλιστα, ενίοτε την παγιδεύει.

Πουθενά αλλού όσο στο απόσπασμα του Ντοστογιέφσκι για τον Μεγάλο Ιεροεξεταστή, τα λεπτότατα και γλιστερά όρια ανάμεσα στα φοβερά βιώματα δεν έχουν έτσι φυλακισθεί. Τα φοβερά βιώματα της φιλανθρωπίας, της αλληλοβοήθειας, της προσφοράς, της ευθύνης για τον άλλον, πλάι στο ακόμα φοβερότερο: Ιερό Βήμα της Ελευθερίας.

Ο Μεγάλος Ιεροεξεταστής δεν είναι ένα ευκολοδιάβαστο πρόσωπο. Έχει εξασκήσει μέσα του την τέχνη του ορθολογισμού και έξοχα επιχειρήματα που ειλικρινά πιστεύει. Αισθάνεται συμπόνια για τον άνθρωπο, θέλει να τον διευκολύνει, να τον βοηθήσει, θέλει το λογικό "καλό του". Αν ο ανθρωπιστής Ιεροεξεταστής αντιμετωπίζει τον άνθρωπο σαν αδύναμο που σπεύδει να τον κηδεμονεύει, ο επικίνδυνος Χριστός αντιμετωπίζει τον άνθρωπο σαν δυνατό, και θέλει να τον ελευθερώνει. Σ' αυτή την ανώτερη γραμμή νομίζω πως παίζεται η αγάπη και η

ελευθερία της, και προς του ζωντανούς, και προς τους νεκρούς, και προς τους ετοιμοθάνατους.

Και ελευθερία δεν είναι μόνο η ελευθερία μου να διεκδικήσω, να διευκολύνω, να αποκτήσω. Αλλά και να χαθώ, να υποφέρω, να σφάλω, να δοκιμαστώ. Η ελευθερία του άλλου μες στον πόνο του, όσο και να μας πονά, είναι ο πιο μεγάλος σεβασμός προς τη ζωή του και προς τη ζωή μας.

Είναι πολύ μεγάλος ο πειρασμός να "σώσουμε" τον άλλον, να υποδείξουμε "το καλό του", να συμβουλέψουμε. Κινδυνεύει να κρύβει τον ύψιστο εγωισμό και την πιο ύπουλη εκμετάλλευση ψυχών για εξουσία. Όταν, ελάχιστα, όσο ο κόκκος σινάπεως, αγαπάς τον Θεό δεν παριστάνεις τον Θεό. Ούτε στον ίδιο τον εαυτό σου. Αντέχεις να υπομένεις, και με διάκριση περιμένεις τα σημάδια και τα βήματα, ιδίως τα βήματα του θανάτου σου που ισόβια πλησιάζει να σε πάρει μαζί του στη Βασιλεία την ατελεύτητο του ληστή, στον ζοφερό Άδη του Λόρκα, ακόμα και στο παράλογο τίποτα του Σισσύφου. Ο Θεός ξέρει.

Εξάλλου, πίστη που δεν παλεύει με τις αμφιβολίες της, αξίζει να λέγεται πίστη;